

Er Goethes fargelære diletantisk?

Morten Eide

Artikkelen er skrevet som innledning til et fordypningsseminar i tilknytning til et seminar med Pehr Sällström 30.-31. oktober i Oslo med tittelen «Vad har vi att lära av kontroversen Goethe-Newton? Från André Bjerke (1961) till Olaf Müller (2015)».

I forbindelse med en anmeldelse av Kaj Skagens biografi om den unge Rudolf Steiner, *Morgen ved midnatt*, ser vi at Goethes fargelære¹ blir avvist som diletantisk av Espen Søybe i Morgenbladet nr. 15-2015. Han bemerker: *Skagen skriver mye om Goethes fargelære. Alt som står om dette, bekrefter at Goethe på dette området var en autodidakt dilettant. Det er ikke som alkymist Strindberg var mest interessant. Skagen har lovet en kritisk lesning av Steiners verk, men viser aldri til alternative tolkninger av Goethes naturforståelse.*

Det er lite som tyder på et individuelt gjennomarbeidet standpunkt i måten Espen Søybes uttrykker sitt argument, han bare gjentar det som er sagt mange ganger tidligere, at når det gjelder fargelæren har dikteren Goethe begitt seg inn på områder som han ikke mestrer.

Likevel er det ikke så enkelt å gjøre ordentlig rede for alle problemstillinger knyttet til Goethes

1 Goethes fargelære er viet stor plass i Kaj Skagens biografi Morgen ved midnatt. Den unge Rudolf Steiners liv og samtid, verk og horisont 1861-1902 (Vidarforlaget, 2015). I et helt kapittel på 38 sider, kalt De brukne fargene, drøftes ulike sider ved fargelæren.

fargelære hvis noen skulle gå en på klingen. Holder man seg bare til hva Goethe og Steiner har sagt, kan man komme ille ut, for siden den tid har Goethes fargelære blitt falsifisert, for å bruke et grunnleggende uttrykk fra dagens vitenskap. Det dreier seg ikke om noen lettvinnt gjendrivelse av Goethe, og det var da dette tungtveiende arbeidet ble langt frem for Andre Bjerke, at et norsk kapittel av fargelærens historie begynte. Etter først å ha blitt rystet, greide Bjerke langt på vei å gjendrive gjendrivelsen, og dette ble senere fullført av andre.

Studerer man innholdet i disse bevegelsene er man bedre rustet til å stå ovenfor noen som påstår at Goethes fargelære er diletantisk.

Goethes metode

Goethes naturvitenskaplige metode er å anse som et grunnlag for antroposofien. Metoden som Goethe anvender på naturen, utvider Rudolf Steiner til også å gjelde for det sjelelige og åndelige området. Skulle det vise seg at Goethes metode vakler, står det heller ikke så bra til med antroposofiens vitenskapelig grunnlag. Marie Steiner forteller at Rudolf Steiner sa den gang de møttes, at hvis han hadde hatt 10 000 mark skulle han kjøpt utstyr for å bevise Goethes fargelære. Så stor vekt la han på å hevde Goethes rett.

Mange har en formening av hva Goethes metode går ut på. Et aspekt som ofte blir fremholdt av naturforskere, er at man hengir seg til naturen for at den selv skal uttale sin idé. Man skal ikke

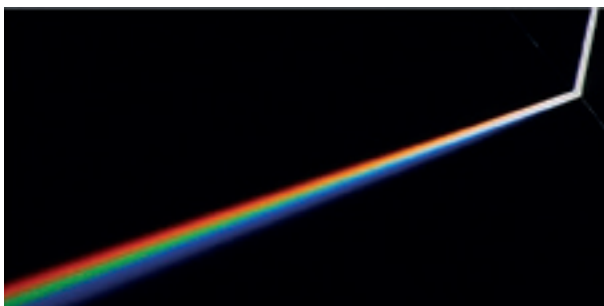
ha noen teori på forhånd. Men hvis fordypnings-siden i goetheanismen blir ensidig, går man lett glipp av hva som er den andre siden innenfor denne forskningsmetoden, nemlig den tankemesige bearbeidelsen av fenomenene. Når man for eksempel ser på Keplers verk, blir dette tydelig. Han går ut fra Tycho Brahes nøye observerte og nedskrevne data. Men han får ingenting ut av disse dataene uten først å finne begreper som kan ordne dataene. Kepler arbeidet i 20 år for å finne fram til eksakte begreper. Først da han brukte idéen ellipse, ble det orden i de observerte dataene.

Kepler er likevel det man kan kalle en goetheanist fordi han søker ikke noe bak fenomenene, men ser hvordan fenomenene, slik de fremtrer, tankemessig kan føyes sammen. Goethes impuls er å arbeide på samme måte med rikere «gjensstander» slik som farger og livsprosesser. Steiner bringer dette enda videre ved å betrakte de sjlelige og åndelige fenomenene, hvor det også dreier seg om å finne begreper som svarer til fremtoningene. Slik oppstår ideen om polaritet og ideen om ur-planten, om hvilken Steiner sier at den fremkommer i det indre på akkurat samme måte som ellipsen.

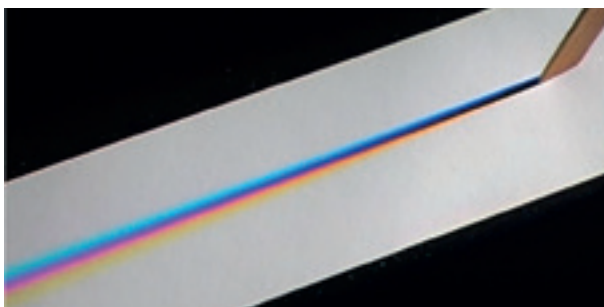
Man kan si at innlevelsen i fenomener er den spirituelle retningen, og den tankemessige behandling er den intelligente retningen. Vi har altså å gjøre med en forbindelse mellom spiritualitet og intelligens i Goethes metode. Når man vil forsvare Goethe mot angrep, bør man ha begge disse aspektene for øyet. Det var Bjerkes skarpe matematiske sans, sammen med hans «kjerringa mot strømmen»-holdning, som brakte tingene videre.

Motstand mot fargelæren

Den første som går systematisk i rette med Goethe er Hermann Helmholtz. Han sier at Goethes metode ikke er å anse for vitenskapelig fordi han bare betrakter de synlige fenomenene,

Lysstrålen spaltes i Newton-spekteret.

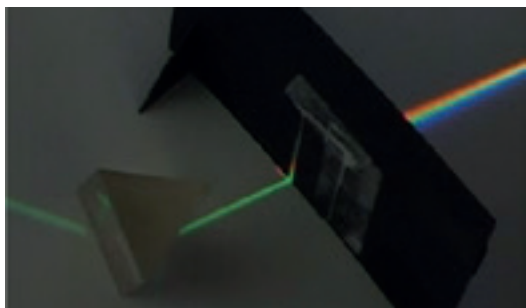
Mørkestrålen spaltes i Goethe-farger.

mens forskning innebærer, ut fra hans synpunkt, å finne de bakenforliggende årsakene. Slik var det på den tiden, og Helmholtz sin kritikk la mye av grunnen for synet at Goethe var «dikteren som ikke holdt seg til sitt fag». I dag kan vi si at det i det minste finnes en filosofisk åpenhet for den fenomenologiske metoden. Dermed er Helmholtz sin kritikk ikke lenger så tungtveiende.

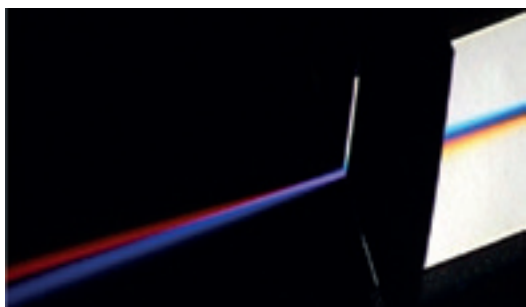
Alvorligere er det når selve ideene som knyttes til fenomenene, trekkes i tvil. Det var dette Wilhelm Ostwald gjorde i begynnelsen av 1930-årene når det gjaldt Goethes fargelære. Den sentrale ideen i fargelæren er at fargene oppstår i samspillet mellom lys og mørke, og at det hersker et polart forhold mellom disse. Det var denne ideen Ostwald ikke ville gå med på.

Newton-spekteret og Goethe-spekteret

Newtons grunnleggende forsøk går ut på at han lager et helt mørkt rom, og så lar han lys komme inn gjennom en liten åpning. Lyset går gjennom et prisme, og det oppstår da regnbuens fager på

Den grønne strålen i Newton-spekteret består.

Purpurstrålen i Goethe-spekteret spaltes.

den andre siden av prismet. Newton lar så de enkelte fargene gå gjennom enda en spalte, men de spalter seg da ikke videre opp; Newton har funnet lysets bestanddeler. Hans konklusjon er da det alle lærer i dag: «Lysset består av farger av ulik brytningsgrad».

Goethe går imot forestillingen om at farger allerede skulle finnes i det rene lysset. For å illustrere dette, fremsetter han en motsatt tanke av Newton, han lager en mørkestråle. Han lar lys falle mot et prisme, og holder en smal gjenstand foran lysset, slik at det kommer en tynn skygge. Ut fra denne oppstår det også farger, det såkalte Goethe-spekteret. Her er alle fargene komplementære til fargene i Newtonspekteret. Disse to spektrene er likeverdige, mener Goethe.

Fra Newtons synsvinkel er Goethe-spekteret et sammensatt spekter, og det var dette Ostwald mente å påvise i sine forsøk. Han fremkalte Goethe-spekteret som beskrevet over, men lot så den purpur fargen gå gjennom enda en spal-

te. Denne delte seg da opp i fiolett og rødt, nettopp slik påstanden var satt fram av de som støttet Newton. Ostwald konkluderte med at det ikke var symmetri mellom lys og mørke, og at Goethes polaritetstanke var en «fiks ide». Slik ble Goethes fargelære falsifisert fra vitenskapelig fenomenologisk hold.

Bjerkes gruppe

Slik stod saken fram til Andre Bjerke skrev en artikkel om Goethes fargelære. Denne førte til at fysikeren Sven Oluf Sørensen tok initiativ til å danne en gruppe sammen med Bjerke for virkelig å gå gjennom de ulike forsøkene. Sørensen fremførte Ostwalds innvendinger, først til Andre Bjerkes store fortvilelse. Men for å gjøre historien kort da dette ikke er plassen til å gå inn på det spesifikke: det lyktes for Andre Bjerke å rette opp i forhold til flere av Ostwalds innvendinger, og Torger Holtsmark løste problemet med spaltningen av purpur. Dette gjorde han rent teoretisk, men senere er teorien blitt grundig demonstrert av Pehr Sällström. Sällström har også lagd en glimrende film som viser forsøkene, se YouTube: *Goethe's Theory of Colours*. Bildene i artikkelen er hentet herfra.

Disse ideene er etter hvert blitt videreført i Tyskland hvor Matthias Rang nylig har tatt en doktortgrad på emnet. Johannes Grebe Ellis underviser i temaet ved Universitetet i Wupperthal, og han utgav i 2012 en artikkelsamling av Torger Holtsmark: *Colour and Image. Phenomenology of Visual Experience*, der de nevnte problemstillinger er sentrale.

Seminar 30.-31. oktober

Goethe hevdet at hans fargelære ikke kunne læres teoretisk, den måtte også gjøres. Pehr Sällström vil i et seminar i høst gå inn på utviklingen i fargelæren med henblikk på de problemstillingene som er nevnt over. Det også bli gjort konkrete forsøk av Jan Henrik Wold som viser de sentrale aspektene. Seminaret vil være 30.-31. oktober i Josefins gate 12. Arrangør er Oslogruppen og kontaktperson er Sissel Jenseth, epost: jenseth@online.no.

André Bjerke og fargene

André Bjerke (1918–1985) var en kulturell og kunstnerisk tusenkunstner. Han er kjent som kriminalforfatter, gjendikter, poet, forfatter av morovers for barn, forkjemper for riksmålet, filolog og vitenskapsteoretiker. At han også var opptatt av fargelære, og da spesielt Goethes fargelære, er mindre kjent. Det var imidlertid den beskjeftigelsen han selv satte høyest – og den som strakte seg over flere år. Han begynte å arbeide med Goethes fargelære i 1955 og holdt sitt siste foredrag om emnet 16. mars 1981, noen få dager før han ble rammet av slag og lenket til rullestolen.

I 1961 utga han boken *Nye bidrag til Goethes farvelære*. Den kom på norsk, svensk og tysk og ble meget godt mottatt av kritikerne i alle tre landene. Opprinnelig var dette ment som del en i et trebinds-verk, men de to neste bindene ble aldri ferdige. Derimot foreligger en rekke essays,

artikler og notater om emnet fra hans hånd. Antropos forlag vil i 2017 nytutgi *Nye bidrag...* sammen med et utvalg av Bjerkes øvrige essays og artikler om Goethes fargelære. De fleste er aldri før publisert.

Peter Normann Waage arbeider med en biografi om André Bjerke. Også den vil utkomme i 2017. I forbindelse med arbeidet, både med biografien og utgivelsen av Bjerkes bok om fargelæren, vil Waage holde foredraget «André Bjerke og fargene» tirsdag 3. november i Josefines gate 12, der han vil søke å forklare hvorfor André Bjerke så intenst og langvarig beskjeftiget seg med fargelæren. Hans interesse for emnet er nok til å vise at Goethes innsikter berører noe helt sentralt for Bjerke. Foredraget følger seminaret om Goethes fargelære med Pehr Sällström, som skjer i Oslogruppens regi helgen før, fredag 30. og lørdag 31. oktober.

Ute Craemer kommer til Oslo 12.-13. oktober

Møt Ute Craemer mandag 12. oktober kl 15.15 på Berle i Oslo, Prof. Dahls gt 30, eller tirsdag 13. oktober kl 12.00 i Josefines gate 12.00. Hun vil fortelle fra sitt arbeid og vise lysbilder, på engelsk på Berle og på tysk/engelsk i Josefines gate. Frivillig inngangsbidrag.

Ute Craemer er født 1938 i Weimar. Hun er steinerskolelæreren og sosialarbeideren som gjennom 40 år har forvandlet et større slumområde i Sao Paulo i Brasil til et levende og verdig samfunn, kalt Monte Azul. Hennes motto har vært: «Det viktigste er å tro på mennesket. Selv den mest elendige. Denne tilliten fungerer som en bro

mellom det åndelige og den verdslige verden».

Biografien om henne arbeid, *Die Brückenbauerin. Wie Ute Craemer die Favela Monte Azul verwandelte*, (2014), kan kjøpes i Antropos bokhandel.

Les mer om Ute Craemer og Monte Azul på nettsiden www.montezul.de.